

Kwaliteitsteam Afsluitdijk

Aan: Bestuurlijke Stuurgroep Afsluitdijk, mr. ing. J.H. Dronkers (vz)
Onderwerp: Advies projectbeslissing Afsluitdijk
Status: Definitief
Nummer: 008
Datum: 25 Februari 2015
Correspondentie: Maaïke Rimmelzwaan, secretaris (maaïke.rimmelzwaan@Infram.nl)

Geachte heer Dronkers,

Het Kwaliteitsteam Afsluitdijk is gevraagd een totaaladvies te geven over de verankering van ruimtelijke kwaliteit in de projectbeslissing Afsluitdijk. Hiervoor hebben we het ontwerp-Rijksinpassingsplan (RIP), het Milieueffectrapport (MER) en het Masterplan Beeldkwaliteit (MPBK) bestudeerd en plenair bediscussieerd.

MPBK, RIP en MER

De wijze waarop ruimtelijke kwaliteit concreet is gemaakt in het MPBK en mede de oplossingsruimte heeft bepaald, zoals vastgelegd in het RIP en onderbouwd in het MER, getuigt van een zeer zorgvuldige en herkenbare afweging. Een belangrijke bijdrage hiervoor is de vakbekwaamheid en inhoudelijke compleetheid waarmee ruimtelijke kwaliteit in het MPBK verwoord en verbeeld is met richtinggevende uitspraken en illustraties, zonder alles op slot te zetten. Het gaat bovendien over veel meer dan alleen beeldkwaliteit. Het masterplan omvat een brede, geïntegreerde visie op civiele techniek, architectuur, erfgoed, ecologie, duurzaamheid, energievoorziening, recreatie en ruimtelijke beleving die met de drieslag van de partituur, de richtlijnen ruimtelijke kwaliteit en de vormgevingsprincipes operationeel zijn gemaakt.

Het Kwaliteitsteam begrijpt de verschillen qua inhoud en toon tussen het MPBK, het RIP en het MER. Het Kwaliteitsteam beschouwt het masterplan als het dragende document voor de uitwerking van en oordeelsvorming over alle relevante kwalitatieve ambities en kansen die zich in het project van de vernieuwing van de Afsluitdijk gaan voordoen. Het RIP is geschreven vanuit planologisch-juridisch houvast met een afweging op milieuthema's in het MER. Het RIP en het MER beperken zich bovendien tot de primaire verantwoordelijkheid van Rijkswaterstaat: de opgave voor waterveiligheid en waterafvoer. Daarmee hebben ze een beperktere strekking. Het Kwaliteitsteam constateert een goede balans tussen het gegeven van de 'oplossingsruimte' en de behoefte aan een zo concreet mogelijke effectbeschrijvende uitwerking in het MER. Met de introductie van teksten onder het kopje 'issues' worden per milieuthema kansen voor verbetering omschreven. Dat maakt de MER ook in de fase van aanbesteding nuttig.

Ondanks dat ruimtelijke kwaliteit gepoogd is als integrerend thema in de besluitvorming te positioneren stellen we vast dat er toch een spanning optreedt tussen de geïntegreerde en aanstekelijke wijze waarop het verlangen naar ruimtelijke kwaliteit in het MPBK is uitgewerkt en de wijze waarop sectoraal de aspecten natuur en landschap, cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit los van elkaar in het MER zijn beschreven. De aspecten ruimtelijke kwaliteit, ecologische verscheidenheid en milieutechnische duurzaamheid zijn in onze ogen in het MER meer als toetssteen dan als bouwsteen behandeld. In het MER komt dat bijvoorbeeld tot uiting in het feit dat het rijksdeel van het project Afsluitdijk geen andere ambitie toont op het gebied van natuur dan de beperking van schade aan beschermde habitats.

Tegen deze achtergrond adviseert het Kwaliteitsteam om in de communicatie met belanghebbenden en belangstellenden de drie documenten zorgvuldig te positioneren.

Naast deze algemene bijval merkt het Kwaliteitsteam het volgende specifiek op:

Duurzaamheid en ecologie

Het Kwaliteitsteam ziet dat door de nauwe samenwerking tussen Rijk en Regio kansen voor duurzaamheid (Blue Energy, stromingsenergie) en natuurontwikkeling (vismigratierivier) door De Nieuwe Afsluitdijk ingevuld worden. We begrijpen de verdeling van verantwoordelijkheden en respecteren de beslissing om de rijksinzet vooral op waterveiligheid en zoetwaterbeheer te richten. Toch vinden we het jammer dat andere rijksbrede opgaven die voortvloeien uit het Nationaal Energieakkoord, de Natuurambitie Grote Wateren en de Natuurvisie 2014 van het ministerie van Economische Zaken niet in de rijksscope zijn verankerd. Nu blijft het een zaak aan de zijde van de opdrachtnemer om zich (min of meer ongevraagd) van zijn duurzaamste en natuurinclusieve kant te laten zien. We zouden in dat licht graag met u mee willen denken hoe in de voorbereiding van de aanbesteding de volgende aspecten nog een rol kunnen spelen:

- Het energieverbruik voor de inrichting en het gebruik van de vernieuwde Afsluitdijk is dusdanig groot dat spanningen met de realisatie van het Nationale Energieakkoord worden verwacht. De beoogde maar nog onzekere *full scale* Blue Energy en stromingsenergie kunnen slechts een beperkte bijdrage hieraan leveren, laat staan aan de ambitie van een energieneutrale Afsluitdijk die de Regio beoogd. De mogelijkheden van zonne-energie op het talud aan de IJsselmeerszijde zoals in het MPBK voorgesteld wordt, hebben een grotere potentie om daaraan bij te dragen;
- De omvang van de te verwerken materialenmassa voor dit project is groot (ruim een miljoen ton volgens het MER). Dat vergt een zorgvuldige, uitgekende werkwijze bijvoorbeeld gericht op de vraag in hoeverre bestaande materialen ter plaatse of elders kunnen worden gerecycled;
- Bij de keuze van de materialisering van het buitentalud kunnen grote kansen voor de natuur ontstaan. Hier wordt echter niet expliciet op voorgesorteerd;
- Het beter in beeld brengen van de bestaande ecologische waarden in het kader van Natura 2000 (soorten, habitattypen) op het dijklichaam en op de knooppunten (Den Oever, Breezanddijk en Kornwerderzand). Dit omdat de dijk en de knooppunten buiten de begrenzing van de Natura 2000-gebieden Waddenzee en IJsselmeer vallen, als gevolg waarvan de benodigde inventarisaties, waaronder een kartering van de habitattypen, nu niet plaats vinden.

Gezien de bredere afweging over de ruimtelijke inpassing van windenergie geeft het Kwaliteitsteam graag zijn visie. We staan achter het inrichtingsprincipe van landschappelijke autonomie, zoals dat in het MPBK is uitgewerkt. De uitwerking van de autonome opties laat zien dat deze de kernkwaliteiten van de Afsluitdijk alsnog kunnen schampen: structuren die de Afsluitdijk kruisen of evenwijdig lopen concurreren met de scherpe lijn door het water. Eventuele extra windparken bij de aanlandingen van de Afsluitdijk verhouden zich slecht tot een in het IJsselmeer geplaatste opstelling. Dan ontstaat er visuele ruis op een uitgestrekte schaal. Het geheel overziend pleiten we voor realisatie van de reeds uitgewerkte variant: een compacte, regelmatige grid-opstelling in het water, op grote afstand van de Friese kust.

Bouwwerken en bebouwing

Het samenspel en de afstemming tussen de oorspronkelijke gebouwde elementen en nieuwe toevoegingen is een belangrijke ruimtelijke en architectonische opgave voor dit project. Het Kwaliteitsteam onderschrijft de bebouwingsregels uit het MPBK en bevestigt de koers om daarbij "spectaculaire eenvoud" en materialisering passend bij het civieltechnisch kunstwerk in het grote water na te streven. Wat betreft het Kwaliteitsteam biedt dit voldoende houvast om te zorgen dat de verschillende toevoegingen familie van elkaar worden. Daarmee adviseert het Kwaliteitsteam een minder strikte opvatting van materialen dan in het MPBK zijn vermeld. Naast licht glanzende of translucente (en daardoor onderhoudsgevoelige) materialen zouden ook andere materialen mogelijk moeten zijn. Het lijkt ons van belang dat visuele vervuiling, schoonmaak en technisch onderhoud beperkt blijven.

Belangrijke opgave is daarnaast de locatie en het ontwerp van de installatiegebouwen, gezien het effect dat zij hebben op het sluis- en spuicomplex van Den Oever. Het Kwaliteitsteam staat niet onwelwillend tegenover de beslissing om vanuit praktisch en financieel oogpunt oplossingsruimte direct naast het spuicomplex te bieden¹. Belangrijke voorwaarde is dat de gebouwen verzonken en symmetrisch, dat wil zeggen in tweevoud, met een gelijke vorm en materialisering zoals geschetst in de bebouwingsregels, naast het spuicomplex geplaatst worden. Dat heeft gevolgen voor de waarneembaarheid van de kazematteneilanden, maar wij beschouwen de Afsluitdijk als actueel waterkerend landschap van een hogere orde dan de Afsluitdijk als militair-historisch landschap. De evenwichtige expressie van het spuicomplex wegen wat ons betreft zwaarder dan de effecten op de zichtbaarheid van enkele kazematten. De toegevoegde bebouwing kan met een zorgvuldig ontwerp de poortwerking versterken.

Vanwege de vele initiatieven die de regio's voor ogen hebben en de dimensies van de rijksopgave is samenwerking en afstemming van opdrachtgeverschap cruciaal om architectonische verwantschap tussen de nieuwe bouwwerken en het bestaande te bereiken. De Afsluitdijk verdient architecten van hoog niveau; we roepen alle partijen op het aantal architecten tot een minimum te beperken.

Samenvattend

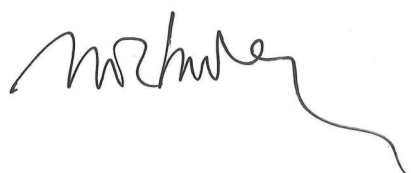
Het Kwaliteitsteam vindt dat het MPBK voldoende houvast biedt om ruimtelijke kwaliteit in het rijksproject en in de regionale projecten uit te werken en waar te maken. Het Kwaliteitsteam heeft waardering voor de wijze waarop de ruimtelijke kwaliteit operationeel is gemaakt. De werkwijze met het MPBK en de doorwerking in het RIP strekken tot voorbeeld voor andere waterstaatsprojecten die voort gaan komen uit de recent genomen Deltabeslissingen.

Bij de aanleg van de Afsluitdijk waren indertijd de bestuurlijke en operationele lijnen aanzienlijk korter en kon een directer opdrachtgeverschap worden uitgeoefend. Nu, werkend met complexe contracten, aanbestedingen en verantwoordelijkheidsverdeling, is het gelukt een stevige ondergrens voor ruimtelijke kwaliteit te definiëren, die de inschrijvers ruimte biedt met hun eigen oplossingen te komen.

Tot slot spreken we nu al graag uit dat onze kwalitatieve zorgen zich ook uitstrekken over de fase na de oplevering van het werk. We zijn van mening dat in de projectbeslissing nog onvoldoende expliciete aandacht is voor de vraag hoe de ruimtelijke kwaliteit in de fase na de oplevering van de werken gewaarborgd blijft. We willen u graag helpen om die borging de komende maanden handen en voeten te geven.

Hoogachtend en met een hartelijke groet,

Namens het voltallige Kwaliteitsteam Afsluitdijk,

Prof. ir. Eric Luiten

Voorzitter Kwaliteitsteam Afsluitdijk

Het Kwaliteitsteam Afsluitdijk heeft tot taak de Bestuurlijke Stuurgroep Afsluitdijk gevraagd en ongevraagd te adviseren over aspecten van ruimtelijke kwaliteit bij de voorbereiding, aanbesteding en uitvoering van maatregelen aan of in de nabijheid van de dijk. Het Kwaliteitsteam is ingesteld door de Bestuurlijke Stuurgroep en bestaat uit de volgende onafhankelijke deskundigen: Eric Luiten (voorzitter), Tjalle de Haan, Marinke Steenhuis, Hubert-Jan Henket, Yoram Krozer en Joop Schaminée.

¹ Zoekgebied 1 en 2 in het MPBK blz 162; het K-team adviseert deze locaties samen te nemen als één zoekgebied dat iets groter is dan het huidige zoekgebied 1